

דברים לזכרו של אורן סופר ז"ל

בין מונולוג לדיאלוג: על השקפתו ועבודתו של אורן סופר

דוד לויך*

בחקר הספרות קיימת במהלך השנים דילמה של סופרים מול יצירה: האם יש לראות את הסופרים, קורות חייהם ומערכת האמונות שלהם ככלי שלאורו יש לקרוא את עבודותיהם או שמא צריך לנתק את הידע על מי שהיו או מהידוע על השקפת עולמם ולקרוא את היצירה כפי שהיא, עם ארגז הכלים שחקר הספרות מעמיד לרשות המנתחים? כתיבת סקירה על דמותם של הוגים או חוקרים שהלכו לעולמם יכולה להתבצע מתוך בחירה דומה באמצעות מיפוי מקסימאלי ומועיל של עבודתם או דרך ניסיון להבין את ההיגיון או המסר שעמדו בבסיסה. בתפיסה הראשונה טמון שביב של השקפה פוזיטיביסטית לפיו החוקר אינו אלא "זבוב על הקיר", טכנאי מיומן העושה את מלאכתו. אורן סופר לעיתים הציג את עצמו ככזה. באחת השיחות שהיו לי איתו, הוא אמר: "מה אני ואתה עושים למחייתנו? אנחנו יצרני טקסטים. קמים בבוקר ומייצרים לעולם עוד ועוד טקסטים". אבל לאחר קריאה מחודשת בעבודותיו לצורך כתיבת דברים אלו, אני למד כי סופר לא היה רק אדם "המייצר טקסטים" לפי הזמנה, מבלי שמשחו ממנו נמצא בהם. אני מסיק זאת מכיוון שאסופת הטקסטים שהותיר אחריו אינם אוסף אקלקטי של מידע ונתונים, אלא צרור מובנה החוזר על עצמו של אמירות על העולם. במילים אחרות, אני סבור כי ניתן לזהות נרטיב עומק בסיפור שחזר שוב ושוב, שיתכן ששיקף את האופן שבו התבונן חברנו על המציאות. במרכזו של נרטיב זה עומדים זה מול זה שני עולמות: האחד, עולם יציב, ממשמע ומתרבת. עולם הנשלט על ידי יצרני "מונולוגים", טקסטים המשקפים כוח ושמטרתם לשכנע בהיותם "אמת". ואילו השני הוא עולם חתרני, אלטרנטיבי במידת מה, המאוכלס ביצרני פורמטים וטקסטים, המותירים חופש ליוצריהם ולמפרשיהם ושאינם חותרים לאמת גדולה אחת. שני עולמות אלו סבוכים זה בזה בעבודותיו ומצויים בעימותים שאינם כלים.

האם אורן סופר מזוהה אישית עם שני העולמות או עם אחד מהם? לכל הפחות, כפי שהכרתי אותו, כנראה היה בו משניהם. בנסיבות מסוימות הוא היה איש הסדר והמשמעת. מנהל קפדן שירד לפרטים ודיקדק בהם, שתבע שלמות מעצמו ומאחרים ולא חשש מעימותים עם ממונים, עמיתים וסטודנטים. יחד עם זאת, לעיתים היה אדם עדין ומתפשר. בכיתות שלו הוא כפה כללים, אבל בד בבד שגא להרצות מתוך נייר שכתב ואהב לשוחח. בתחומים מסוימים הוא "פעל לפי הספר", אבל בה בשעה פילס לו דרך משלו גם בחיים האישיים וגם בקריירה המקצועית. האם די בכך כדי לקשור אותו לעבודה, שדנה ביחסים מורכבים בין שני עולמות? קטונתי, ואולי זה בלתי ראוי להשליך מהיכרות אישית עם אדם על עבודתו. אסתפק איפה בלהניח על השולחן את מורשתו

* ד"ר דוד לויך (ddnsle@gmail.com), המסלול האקדמי – המכללה למנהל והאוניברסיטה

האינטלקטואלית הסדורה; את מה שנראה כקולו הברור בדיון שאנחנו מנהלים לגבי החברה בת זמננו.

ראשית הדרך: עיתונות ושיח

אתחיל את הדיון בהגותו של אורן סופר בעיון בעבודת הדוקטורט שלו, שפורסמה כספר (סופר, 2007) ושנסובה סביב עיתון ה**הצפירה**. עיתון זה פעל ברוסיה הצארית מן המחצית השנייה של המאה ה-19 והיה יוצא דופן הן לעומת מכלול העיתונים היהודיים של תקופתו והן לעומת העיתונים בשפה העברית שכבר היו נפוצים באותה העת. העיתון פנה לקהל יעד ייחודי: קהל אליטיסטי שהתגבש במרכז אירופה ובמזרחה ותיעב את החשיבה היהודית "הגלותית", שהתבטאה בשפת הפלפול הפרשנית: שפה אמוציונאלית, דיאלוגית, מתדיינת ודיאלקטית, שהתגבשה סביב פרשנות הנאמר בספרי הקודש. אותו קהל העריץ דווקא את החשיבה המודרניסטית, המדעית והעובדתית, שהתבטאה בשפת כתיבה חסכנית ובהקפדה על "עובדות בלבד". סופר עקב בעבודתו אחר חיים זליג סלומינסקי, מייסדו של ה**הצפירה**, איש מדע שאף זכה לפרס על אחת מהמצאותיו. בעיתונו, כפי שמתאר סופר, הוא שם דגש על כתיבה חסכנית ולא רגשית, המסתמכת על עובדות בלבד. הוא סירב לקבל שירים, סיפורים ומאמרי פובליציסטיקה, מכיוון שלא ראה שיש בהם ידע "מועיל". הוא הדגיש כי תפקידו של העיתונאי הוא להקנות ידע אמפירי לקהלו ולצמצם ככל האפשר את הפער בין "עולם האובייקטים" לבין הציבור. ברוח זו הקים וטיפח בעיתונו, בין היתר, מדור מדעי. ממשיך דרכו, נחום סוקולוב, גיוון את העיתון וגייס את אותה השפה כדי לקדם רעיונות של לאומיות עברית. הוא כבר התיר את כניסתם של מאמרי פובליציסטיקה, אך המשיך את הקו של שיח "מודרניסטי" מבוסס עובדות.

הרחבות תיאורטיות

עבודת הדוקטורט של אורן סופר שימשה עבורו כנקודת זינוק לשורה של מאמרים תיאורטיים אותם פרסם בין השנים 2005-2013. במאמרים הללו הוא הציג מודלים, שבכולם חוזרים וניצבים זה כנגד זה שני העולמות הטקסטואליים שהעסיקו אותו: עולם של טקסטים, הטוענים לשיקוף מציאות מקובעים ו"סופיים"; ולעומתו, עולם של טקסטים פתוחים, המזמינים דיאלוג עם ובין קוראיהם. מאמרו "אובייקטיביות ודיאלוג כאידיאלים מתחרים בעיתונות האמריקנית" (Soffer, 2009) הוא הקרוב ביותר לרוח עבודת הדוקטורט. מאמר זה נוגע בהבדלים שבין שתי מסורות של עיתונות בארצות הברית: האובייקטיבית והדיאלוגית. למעשה, ניתן לראות במודל זה פיתוח של הרעיון אותו הציג בניתוח של עיתון ה**הצפירה**, לפיו התקיימו בחברה היהודית בשלהי המאה ה-19 שתי תרבויות שיח מובחנות: תרבות שיח דתי-תורני ותרבות שיח העברית החדשה, שה**הצפירה** היה חלק ממנה, שניסתה לחקות מאפיינים אירופים של מסר מדויק וחד משמעי, השואף לשיקוף המציאות: מסורת העיתונות הדיאלוגית האמריקנית מקבילה בדרכה לפלפול ולדרשנות היהודית בכך שהיא נותנת כוח ומשמעות לפרשנות הטקסט ולמעורבות של הקוראים בתהליך זה; ואילו העיתונות האובייקטיבית, לשיטתו של סופר, מעמידה במרכזה את הטקסט האמור לדבר בעד עצמו. ההישענות על מקורות רשמיים, מוסיף סופר בקול ביקורתי, מחדדת עוד יותר את אופיו ה"מונולוגי" של הדיווח העיתונאי ואת הטענה ל"אמת". "כדי להגיע למידע, הכתב צריך לבצע החפצה של נושאים ושל אנשים ולהתייחס אליהם כאובייקטים כדי למפות ולקטלג" (Soffer, 2009, p. 474). זאת בדומה להבדל בין ה**הצפירה** לבין הפלפול הדרשני, אשר שיקף מחלוקת דתית ולאומית עמוקה. ה"אובייקטיביות" וה"דיאלוגיות" משקפות מסורות נפרדות, הפועלות זו לצד זו בבחינת יריבות מושבעות לא רק

במישור הטקסטואלי, אלא במונן רחב יותר של השקפות עולם. סופר קובע כי לא מדובר "בבגד, אלא בעור". כלומר, לא מדובר כאן בכלי עבודה עיתונאיים שמי שבוחר באחד מהם יכול לנוע בקלילות ביניהם, אלא בתפיסת עולם מגובשת לגבי תפקידיה של העיתונות בחברה ולגבי זהות קהילה.

סופר הוסיף לפתח את מודל שני העולמות שלו לטובת חלוקה היסטורית נוספת: זו הממפה את סוג הטענות ל"אמת" בתקופות שונות בהיסטוריה. יריית הפתיחה לדיון תיאורטי זה, שהעסיק אותו מספר שנים, הופיעה במאמר "מטוטלת הטקסט" (Soffer, 2005) שפורסם בכתב העת *Communication Theory*. במאמר זה בוחן סופר את האופן שבו מצופה היה מחברות למדנים לשפוט את איכות הטקסטים שבידם לאורך שלוש תקופות: ימי הביניים, עידן הדפוס והטקסטים המופקים בעידן הפוסט מודרני. באמצעות הניתוח הנסמך על מקורות ראשוניים ומשניים כאחד, מגיע סופר למסקנה כי בעוד שהאקלים החברתי בו נוצרו טקסטים בימי הביניים שונה בתכלית השינוי מזה המאפיין את העידן הפוסט מודרני, בכל זאת ניתן למצוא ביניהם קווי דמיון בכל הקשור לרכיב הפרשני המודע שבהם: באירופה של ימי הביניים שימשו הטקסטים הכתובים – על פי רוב כתבי הקודש – בסיס לפרשנות של בעלי הסמכות הכנסייתית, ואילו בעידן הפוסט מודרני ישנה מודעות רבה אצל הקוראים המלומדים להיבט ההבנייתי של הטקסטים כמו גם ליכולת לקרוא טקסטים בדרכים שונות בהתאם להקשר המקום והזמן שבו נמצאים המפרשים וקהליהם. גישה זו לטקסטים שונה במהותה מזו שאפיינה את עידן ספרי הדפוס, שבו הטקסט המודפס היה אמור לשקף אמת שאינה ניתנת לערעור ושמידת הפרשנות לגביה מוגבלת.

במאמר "מטוטלת הטקסט" סופר אינו מתמקד בשפה הדיגיטאלית דווקא. לעומת זאת, בשני המאמרים הבאים, "אוראליות דוממת" ו"אוראליות נוזלית" (Soffer, 2010b, 2012b), הוא חוזר למודל ההיסטורי אותו פיתח וכעת ממקם את רשת האינטרנט בתוך המשבצת אותה הקצה לטקסטים פוסט מודרניים. בשני המאמרים הוא ממקם את הדיבור והכתיבה הדיגיטאליים (במקרה זה מסרוני צ'אט והודעות SMS) בתוך רצף היסטורי ואפיסטמולוגי של אופני ייצוג מציאות. כמו בכל עבודותיו עד כה, נקודת המוצא של סופר היא המודרניזם וממנה הוא מתבונן קדימה ולאחור. שפת הספר המודפס ייחודית בכך שהיא מנותקת מהדיבור. לעומת זאת, ספרות המחקר מלמדת כי במקרים אחרים התקיימו סוגים שונים של עירוב בין שפה דבורה לכתובה: הכתיבה בימי הביניים שימשה, כאמור ב"מטוטלת הטקסט", כמשאב לדוברים שבעל פה. כך גם שפת שידורי הרדיו והטלוויזיה (המכונה בספרות "אוראליות משנית") כוללת טקסטים הנכתבים לצרכי מסירה בעל פה. השפה הכתובה של הרשת היא, על פי סופר, בחזקת דלת פתוחה לרבים. היא מבוססת על הספונטאניות והעושר היחסי של הדיבור לעומת הסגירות והדייקנות המאפיינות את הדפוס. קהילה הם הטרוגניים ורחבים באופן שיכול לחצות גבולות חברתיים ותרבותיים. סופר מוסיף ומבקש לראות בה חדשנות והתרסה כנגד הקיבוע הלשוני של שפת הדפוס. במישור רחב יותר, הוא ביקש לראות בהן וריאציה פוסט מודרנית על השפה המוכרת, שהשימוש בה מבטא רצון עז לטלטל מבנים יציבים חברתיים ולשוניים כאחד.

מורכבות היחסים בין שני "העולמות" – רעיון מרכזי, כאמור, במשנתו התיאורטית של סופר – באה לידי ביטוי במאמרו התיאורטי החמישי (Soffer, 2013). במאמר זה חוזר סופר לשאלת הלאומיות, שהעסיקה אותו גם בעבודת הדוקטורט, ולמעמדה בעולם הדיגיטאלי. סופר ניסה לענות על השאלה

עד כמה נוצרים בכל זאת גבולות חברתיים בעידן פוסט מודרני, שבו בני אדם חשופים לאין ספור אתרים וזהויות. מחד גיסא, סופר מסכים עם הטענה שלפיה הלאומיות הנחוות באמצעות צריכה סימולטנית של תוכן תקשורתי כנראה עברה מן העולם. אבל מנגד הוא מבקש להפנות את קוראיו באמצעות ספרו של מייקל ביליג (Billig, 1995) **לאומיות בנאלית** לגישת השיח. על פי גישה זו, התקשורת, הפוליטיקאים וגם בני אדם מן השורה משננים את השתייכותם הלאומית מדי יום באין ספור הזדמנויות. העולם הדיגיטאלי, קבע סופר, מספק דרכים משלו לחוות את המציאות, כגון שמות הדומיין (לרבות הפניות אוטומטיות של גוגל לאתרים "מקומיים"), תוכן הרשת, המכיל תכנים לאומיים רבים, והעדפות גלישה. באופן כללי ניתן לומר כי אנשים אינם מחפשים אתרים שאינם בשפת האם שלהם.

בין לבין: היסטוריה תרבותית של אמצעי התקשורת בישראל

כתיבת ספר הלימוד **תקשורת המונים בישראל** (סופר, 2011) הביאה את אורך סופר לגלות עניין במפת התקשורת הישראלית. מסורת הכתיבה בתחום זה הייתה נתונה עד תקופתו לחסידי הגישה המוסדית, שהתמקדו בהסדרים החקיקתיים והרגולטוריים שעיצבו את מפת התקשורת בישראל. גישתו של סופר לנושא זה הייתה שונה. הידע הלשוני והתרבותי הביאו אותו גם כאן לחזור ולהטיל את מודל שני העולמות שלו. בשורת פרסומים זו ניצבים זה אל מול זה: הממסד הפוליטי וארגוני התקשורת הגדולים – המאובנים והשמרניים – ומולם הציבור הישראלי וארגוני תקשורת צעירים, אלטרנטיביים ובעלי מבנה ניהולי גמיש, החותרים תחת הסדר הקיים.

העבודה הראשונה של סופר, שנכתבה תוך כדי כתיבת ספר הלימוד, הייתה על תופעת המחיקון והאנטי מחיקון (Soffer, 2008). בישראל של שנות השבעים הפעילה רשות השידור מנגנון של מחיקת צבע מהשידורים שיובאו מחוץ לארץ. סופר, שנשען על ניתוח עיתונים, פסקי דין ודיונים בכנסת, מראה כי בפרשה זו ניצבו זה מול זה הציבור הישראלי, שכבר נחשף לתרבות השפע המערבית, אל מול האליטה השלטונית והתרבותית, שהתנגדה לבואה של הטלוויזיה כמה שנים קודם לכן וכעת חששה מטיפוחה של תרבות צריכה וייבוא לא מבוקר של מכשירי טלוויזיה. אותה תפיסה של עיצוב מפת התקשורת בישראל כמאבק בין מוסדות קפואים לבין קולות חדשניים ואלטרנטיביים באה לידי ביטוי גם בעבודותיו הבאות שהוקדשו לרדיו. סופר הקדיש מאמר ל"קול השלום", תחנת הרדיו של הפעיל החברתי אייבי נתן (Soffer, 2009). כמו במקרים אחרים, היחסים בין הממסד המאובן לבין האלטרנטיבה הצעירה היו מורכבים. סופר, שניתח את השיח התקשורתי על אודות התחנה ובחן דרך דיוני הכנסת את השיח הרגולטורי עליה, גילה כי היחס אל תחנת "קול השלום" נע בין הסתייגות מועטה, שנבעה מחוסר החוקיות שלה, לבין סימפטיה למרדנותה. סופר הסביר את היחס לתחנה בגישה המזלזלת לחוקים (הנתפסים כביטוי קפוא ומיושן) הרווחת בישראל ובמציאות המציאות החברתית של אחרי מלחמת יום כיפור. כך הוא הגדיר זאת: "האהדה הציבורית ל'קול השלום' לא שיקפה סוג של תשוקה למוסיקת הרוק, אלא את הרצון לחיות חיים 'נורמאליים' בתוך האנדרלמוסיה של ישראל" (Soffer, 2009, p. 159).

כעבור מספר שנים יצא סופר לפרויקט מחקרי בהיקף נרחב יותר על כלי תקשורת אחר: גלי צה"ל. אחת מנקודת המוצא שלו הייתה לייחד ולהבדיל את גלי צה"ל מערוצי התקשורת המסורתיים (Soffer, 2012a). הוא ביקש לדון במעמדו של גלי צה"ל בתוך מפת התקשורת הישראלית ואחת ממסקנותיו הייתה כי בניגוד לאמצעי תקשורת, השומרים על הילה, ריחוק וסוג

של מסתורין ביחסיהם עם קהליהם; הרי שמקור עוצמתו של גלי צה"ל נבע מהיותו אתר של שיתוף פעולה בין חיילים-שדרים לבין חיילים המהווים קהל (Soffer, 2012a). הקשר היחודי והלא הירארכי בין התחנה לקהליה התבטא גם במיקומה: תחנת גלי צה"ל (לפחות בתקופה שבה ערך סופר את מחקרו) פעלה מאזור עממי ביפו, עובדה שתרמה אף היא ליחסים דיאלוגיים עם סביבתה האנושית. סופר טען כי תכונות ייחודיות אלו הן שהביאו לכך שבתקופות מסוימות היא קידמה אלטרנטיבה של אוונגארד לרשות השידור הממוסדת והשמרנית ובדרכה קידמה רעיונות של פלורליזם ושל דמוקרטיה.

בחינה מחודשת של תיאוריות ותיקות על אודות אינטראקציה בין בני אדם

בשנת 2015 כחלק מהעניין הגובר שלו לא רק בתקשורת הדיגיטאלית, אלא גם בשיטות לאיסוף וניתוח של תכנים דיגיטאליים, החל אורן סופר במיזם חדש, שבמסגרתו ביקש לבחון את תקפותן של תיאוריות ותיקות בעידן הדיגיטאלי. בשנותיו האחרונות הצליח להתייחס לשייכים מהן (הזרימה הדו-שלבית וספירלת השתיקה), שעסקו במקומה של התקשורת הבין-אישית בפרשנותה של תקשורת ההמונים. בעבודותיו אלו, חזר ונגע סופר באחת ממילות המפתח שהעסיקה אותו לאורך הקריירה המחקרית שלו – הדיאלוגיות. תיאוריית הזרימה הדו-שלבית פותחה, כידוע, על ידי פול לזרספלד ואליהוא כ"ץ בשנות החמישים של המאה העשרים והעמידה במרכזה את השיחה בין בני אדם כמנגנון חשוב בקבלת החלטות פוליטיות וצרכניות. תיאוריית ספירלת השתיקה, שנוצרה עשרים שנים מאוחר יותר על ידי החוקרת הגרמניה אליזבת נואלה-נוימן, טענה בדיוק ההיפך: אנשים דווקא נוהרים מאוד באינטראקציות הבינאישיות שלהם, בעיקר אם הם סבורים כי דעתם אינה לגיטימית ואינה מקובלת על רבים.

במאמרו שהתייחס לזרימה הדו-שלבית (Soffer, 2019), הציע סופר להשוות בין מנהיגי הדעה הקלאסיים לבין אופן פעולתם של אלגוריתמים. ההשוואה הביאה אותו למסקנות עגומות לגבי התדרדרותן של אופציות השיח החברתי. נקודת המוצא להשוואה הייתה פעולת הפרסונליזציה, שעושים שני המתווכים לחברי הקהלים שהם פונים אליהם. מנהיגי הדעה המסורתיים (חברים, שכנים, קרובי משפחה או עמיתים) ידעו היטב מה מתאים למי שביקשו בעצתם (למשל, לגבי שירות או מוצר שהופיע באמצעי תקשורת ההמונים) ותיווכו להם את המסר. גם האלגוריתם יכול לתת בדרכו "עצה טובה" למי שעושה שימוש בשירותיו (לעיתים מבלי דעת) כיוון שהוא "מכיר" את המשתמשים על פי ההיסטוריה והרגלי הגלישה שלהם. סופר מציג מודל תיאורטי בו הוא מראה שמעבר לדמיון התפקודי קיימים הבדלים מהותיים בין שני אופני התיווך: מנהיגי הדעה המסורתיים היו חלק מקהילה מוצקה ויציבה; ואילו הקהלים, שאליהם מותאמים התכנים על ידי האלגוריתם, הם "נזילים", אינסטרומנטאליים ודינאמיים. זאת ועוד, מנהיגי הדעה בתקופה המוקדמת קיימו "דיאלוג": מדובר היה באנשים, שהשקיעו זמן ומחשבה כדי להפוך את עצמם למומחים בעיני אחרים; ואילו האלגוריתם מקבל החלטות ללא מגע יד אדם. בנוסף, בתקופה הראשונה, חברי הקהל היו מודעים למקור השפעה עליהם ואף קיימו איתו דיאלוג; ואילו כשמדובר באלגוריתם הם אינם מודעים לאופן שבו האלגוריתם מתמרן את קבלת ההחלטות שלהם ואין להם יכולת לשאת ולתת איתו.

המחקר של אורן סופר בצוותא עם גלית גורדוני (Soffer & Gordoni, 2017) על ספירלת השתיקה, שהיה אחד האחרונים שערך בחייו, מוסיף וסודק בדרכו את האוטופיזם שראה באינטרנט

"טכנולוגיה של חופש", הקשר שיחה הנושא אופי דיאלוגי פתוח ושוויוני; ראייה אופטימית שגם סופר היה שותף לה בעבודותיו הראשונות. סופר וגורדוני העלו במחקרם שסביבת הרשתות החברתיות של אמצע העשור השני של המאה העשרים ואחת היא סביבה מאיימת, שאינה מעודדת פתיחות ודיאלוג. לדבריהם, כאשר אנשים משוחחים זה עם זה פנים אל פנים, יש לנוכחות ההדדית שלהם אפקט מצנן המונע השתלחות הדדית. כיוון שכך, אנשים יודעים שגם אם יאמרו דברים בעיתיים, עדיין ינהגו בהם בכבוד. לעומת זאת, בעת כתיבת טוקבקים ברשתות חברתיות אנשים רואים רק מילים על המסך ללא הסימנים המעידים על מלאותם האנושית של כותביהם; וכיוון שכך, הבלמים, המונעים מהם לפגוע בבני השיח שמולם, משוחררים בהרבה. החוקרים מוצאים כי אנשים שאינם חוששים להביע את דעותיהם ברשת, גם לא יחששו להביע את דעותיהם בפומבי; אך ההפך אינו נכון: אנשים מוכנים להביע את דעתם בפומבי, אבל מאוד יהססו לעשות זאת ברשת. לא יצא לי כמעט לשוחח עם אורן סופר בשנה האחרונה לחייו שיחה בעלת אופי תיאורטי-אקדמי של ממש. אך בעת הכנת סקירה זו למדתי על עבודתו יותר משידעתי קודם. אם אחזור לנקודת המוצא העומדת במרכזה של סקירה זו, לפיה חייו האינטלקטואלים של אורן סופר כללו מסר אותו רצה להעביר לעולם, הרי שניתן לקבוע כי המסקנה הסופית שלו לגבי היחסים שבין העולם הנוקשה והכפייתי לבין האלטרנטיבה הצעירה "הפרועה" שאליה נטה יותר היא פסימית: רשת האינטרנט בה תלה תקוות רבות הכזיבה. העולם הדיגיטאלי בסופם של דברים אינו מביא לדיאלוג משופר בין בני אדם והתחליפים הדיגיטאליים אינם עושים את עולמנו למקום טוב יותר.

רשימת המקורות

- סופר, א. (2007). *אין לפלפל! : עיתון "הצפירה" והמודרניזציה של השיח החברתי הפוליטי*. ירושלים: מוסד ביאליק.
- סופר, א. (2011). *תקשורת המונים בישראל*. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Soffer, O. (2005). The textual pendulum. *Communication Theory*, 15(3), 266-291.
- Soffer, O. (2008). The eraser and the anti-eraser: The battle over color television in Israel. *Media, Culture and Society*, 30(6), 759-775.
- Soffer, O. (2009). The competing ideals of objectivity and dialogue in American journalism. *Journalism: Theory, Practice & Criticism*, 10(4), 473-491.
- Soffer, O. (2010a). The noble pirate: The Voice of Peace offshore radio station. *Journal of Israeli History*, 29(2), 159-174.
- Soffer, O. (2010b). Silent orality': Towards conceptualization of the digital oral features in CMC and SMS texts. *Communication Theory*, 20(4), 387-404.
- Soffer, O. (2012a). The anomaly of Galei Tzahal: Israel's army radio as a cultural vanguard and a force for pluralism. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 32(2), 224-243.
- Soffer, O. (2012b). Liquid language? On the personalization of discourse in the digital era. *New Media and Society*, 14(7), 1092-1110.
- Soffer, O. (2013). The internet and national solidarity: A theoretical analysis. *Communication Theory*, 23(1), 48-66.

- Soffer, O. (2019). Algorithmic personalization and the two-step flow of communication. *Communication Theory*. <https://doi.org/10.1093/ct/qtz008>
- Soffer, O. & Gordoni, G. (2017). Opinion expression via user comments on news websites: Analysis through the perspective of the spiral of silence. *Information, Communication & Society*, 21, 388-403.